

บทที่ ๓

แนวคิดเรื่องวิบัติในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในบทนี้ จะได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับ “วิบัติในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” ซึ่งมีอิทธิพลต่อพุทธบริษัทที่มีความเชื่อว่า โลกปัจจุบันได้มีการพัฒนาจนเจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็วทั้งทางด้านวัตถุและทางด้านเทคโนโลยี เป็นที่ทราบกันแล้วว่าสิ่งที่ควบคู่กับความเจริญขึ้นทางด้านวัตถุ คือ ความเสื่อมทางด้านจิตใจ เพราะต่างก็มุ่งที่จะแสวงหาปัจจัยเพื่อการดำรงชีวิต โดยเฉพาะความเจริญทางด้านวัตถุที่ทำให้มวลมนุษย์ต่างก็มุ่งประกอบกิจกรรมต่างๆ เพื่อแสวงหาความร่ำรวยทางวัตถุ และความสุขในรูปแบบต่างๆ ตามที่สติปัญญาของตนเองที่จะสรรหามาได้ แม้ว่าสิ่งนั้นจะประกอบด้วยโทษต่อผู้อื่นก็ตาม ถ้าสามารถสนองความสุขแก่ตนเองได้ก็ไม่ได้ใส่ใจ เพื่อสนองความสุขแบบโลกียะเป็นความสุขที่ไม่มีขอบเขตจำกัด ยิ่งแสวงหายิ่งจะไม่ได้ได้รับความพึงพอใจ หรือพึงพอใจอยู่บ้างแต่เมื่อมาแล้วก็รู้สึกเบื่ออีก จึงทำให้เกิดการใช้วิธีแสวงหารายได้หรือทรัพย์โดยวิธีการที่ไม่ถูกต้อง เช่น การคดโกง การฉ้อราษฎร์บังหลวง การประกอบอาชญากรรมในรูปแบบต่างๆ หรือแม้แต่การลดศักดิ์ศรีไปขายบริการทางเพศ ทั้งเพศหญิงและเพศชาย อย่างที่สังคมได้เรากำลังประสบอยู่ เหล่านี้เป็นการกระทำด้วยจุดประสงค์ คือ อำนาจและเงินตรา สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สังคมเรากำลังประสบอยู่ในทัศนะของพระพุทธศาสนา การพัฒนาชีวิตนั้นมีหลักจริยธรรมเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิตให้เป็นชีวิตที่ดีงามในอุดมคติ พระพุทธศาสนาต้องการที่จะตอบปัญหานี้ว่า มนุษย์ควรจะเป็นอย่างไร มนุษย์ควรมีลักษณะอย่างไร ตลอดจนมนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาแล้วทั้งร่างกายและจิตใจ ตามกระบวนการพระพุทธศาสนานั้น ควรแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมต่อบุคคลและสังคมอย่างไร ปราภฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน ผู้วิจัยจักได้อธิบายในประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของวิบัติ

คำว่า “วิบัติ” เป็นคำที่ใช้ในความหมายได้หลายมิติและกรณีอื่นๆ วิบัติเป็นภาษาธรรมแต่ใช้ร่วมกับมิติด้านอื่นๆ ด้วย สรุปในภาพรวมได้ว่า “หมายถึง ความฉิบหาย ความเคลื่อนคลาต

ความผิด โทษ เช่น พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วิบัติ หมายถึง พิบัติ ความฉิบหาย ความหายนะ ความเป็นอับมงคล เช่น ทรัพย์สมบัติวิบัติ”^๑

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วิบัติ หมายถึง ความเสีย ความผิดพลาด ความบกพร่อง ความใช้การไม่ได้”^๒

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วิบัติ หมายถึง เสื่อมไป สิ้นไป พินาศ ฉิบหายไป วิบัติทั้ง ๔ เน้นไปในเรื่องของความวิบัติแห่งคุณสมบัติที่เป็นเครื่องมือพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้สูงขึ้นโดยลำดับ”^๓

หลวงวิจิตรวาทการ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วิบัติ หมายถึง ความเสื่อมโทรมล้มเหลว”^๔

พระอภิธรรมปิฎกกล่าวถึงวิบัติทั้ง ๔ ประการ โดยมีเนื้อความ ดังนี้

คำว่า คติวิบัติ ได้แก่ คติชั่ว คือ อบายภูมิ ๔ ความมีอัตภาพเลว ชื่อว่า อุปธิวิบัติกาล อันพิบัติ กล่าวคือ กาลที่มีพระราชาชั่วและบุคคลผู้มีใจทรามชื่อว่า กาลวิบัติ การประกอบในทางที่ผิด ชื่อว่า บโยควิบัติ ในบรรดาค่าเหล่านั้น บาปกรรมมีจำนวนมาก ย่อมมีแก่บุคคลบางคน บาปกรรมนั้น พึงให้ผลแก่ผู้ดำรงอยู่ในคติวิบัติ แต่บุคคลเกิดขึ้นในคติสมบัติ คือ ในเทพทั้งหลายหรือมนุษย์ ด้วยกัลยาณกรรมอย่างหนึ่งวาระของอกุศลย่อมไม่เกิดในฐานะเช่นนั้น วาระของกุศลโดยส่วนเดียวเท่านั้นย่อมเกิดขึ้น พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรงทราบวาระกรรมเหล่านั้น (บาปกรรม) อันคติสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลแก่บุคคลนั้น ด้วยประการฉะนี้ บุคคลอื่นอีกที่มีบาปกรรมมาก บาปกรรมเหล่านั้น ก็พึงให้ผลแก่บุคคลผู้ตั้งอยู่ในอุปธิวิบัติ อนึ่ง บุคคลนั้นตั้งอยู่ในอุปธิสมบัติ ซึ่งมีสัณฐานและอวัยวะน้อยใหญ่ตั้งอยู่ดีแล้ว มีรูปงาม น่าชม เช่นกับบุตรของพรหม ด้วยกัลยาณกรรม อย่างหนึ่ง แม้แต่เกิดเป็นทาสในห้องของนางทาสี อัตภาพอันมีอย่างนี้เป็นสภาพไม่สมควรแก่การงานอันเศร้าหมอง เพราะฉะนั้น กัลยาณกรรมนั้นย่อมไม่ยังบุคคลนั้นให้ทำการงานต่ำ มีการผูกเท้าข้าง แพะ

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๗๗.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓๐.

^๓พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ), ธรรมปริทรรศน์ ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๕.

^๔หลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสากล เล่มที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๑๗-๘๑๘.

ม้าและเลี้ยงโคเป็นต้น ย่อมให้นุ่งห่มผ้าเนื้อละเอียด ย่อมตั้งไว้ในตำแหน่ง ผู้รักษาพระคลัง (ภณฑาคาริก)^๕

สรุปว่า วิบัติของมนุษย์ทั่วไปมีอยู่ ๔ ประการ วิบัติหมายถึง ความบกพร่อง ไม่สมบูรณ์ ของชีวิต หมายถึง สภาพหรือความไม่สมบูรณ์ การขาดหายไป ความเสื่อมโทรม ความบกพร่องในสิ่งต่างๆ ของชีวิต

๓.๒ ประเภทและลักษณะของวิบัติ

ในพระอภิธรรมปิฎก มีเนื้อความแสดงถึงวิบัติ ๔ ประการไว้ว่า

ญาณที่รู้วิบากของกัมมสมาทานที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ตามความเป็นจริงโดยฐานะ โดยเหตุ ของพระตถาคต เป็นไฉนฯ

พระตถาคตในโลกนี้ ย่อมทรงทราบว่า กัมมสมาทานอันเป็นบาปบางอย่างอันคติสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบาปบางอย่าง อันอุปธิสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผล ก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบาปบางอย่าง อันกาลสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบาปบางอย่าง อันปโยคสมบัติห้ามไว้จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบาปบางอย่างอาศัยคติวิบัติจึงได้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบาปบางอย่าง อาศัยอุปวิบัติจึงให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบาปบางอย่าง อาศัยกาลวิบัติจึงให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบาปบางอย่าง อาศัยปโยควิบัติจึงให้ผลก็มี

กัมมสมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อันคติวิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มีกัมมสมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อันอุปวิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบุญบางอย่างอันกาลวิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อันปโยควิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อาศัยคติสมบัติ จึงให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบุญบางอย่างอาศัยอุปธิสมบัติ จึงให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อาศัยกาลสมบัติจึงให้ผลก็มี กัมมสมาทานอันเป็นบุญบางอย่าง อาศัยปโยคสมบัติ จึงให้ผลก็มี

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิในกัมมสมาทานเหล่านั้น อันใด นี้ชื่อว่า ญาณรู้วิบากของกัมมสมาทานที่เป็นอดีตอนาคต ปัจจุบัน ตามความเป็นจริง โดยฐานะ โดยเหตุ ของพระตถาคต^๖

^๕ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๔๐/๔๑๑-๔๑๓.

^๖ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๔๐/๔๑๑-๔๑๒.

ประเภทและลักษณะของวิบัติทั้ง ๔ ประเภท พอสรุปได้ ดังนี้

(๑) คติวิบัติ วิบัติแห่งคติ คือ เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ย่อมไม่สามารถจะได้รับผลของกุศลกรรมอื่นๆ เหมือนอย่างในภูมิมนุษย์ เพราะฉะนั้น ก็คงจะเป็นเพียงมีผู้เลี้ยงดูและมีอาหารการบริโภคสมบูรณ์ แต่ก็ไม่สามารถที่จะอบรมเจริญกุศลอื่นๆ เช่น การฟังธรรมหรือการสนทนาธรรม การอบรมเจริญปัญญาที่จะพ้นจากสังสารวัฏได้ แต่ว่าก็ยังมิมีกุศลวิบาก คือ ไม่ต้องเดือดร้อน มีผู้ที่อุปถัมภ์เลี้ยงดูให้ได้ความสุขสบาย บางทีเกิดเป็นช้างที่มีรูปร่างลักษณะที่สมบูรณ์ ก็ทำให้ได้รับยศถาบรรดาศักดิ์ได้เหมือนกัน นั่นก็เป็นเรื่องของผลซึ่งติดตามอุปถัมภ์หลังจากที่ปฏิสนธิจิตเกิดแล้ว

(๒) อุปธิวิบัติ วิบัติแห่งร่างกาย กล่าวคือ เกิดมาร่างกายพิกลพิการ ร่างกายบกพร่อง เช่น ตาบอด หูหนวก เป็นต้น อย่างนี้เรียกว่า อุปธิวิบัติ

(๓) กาลวิบัติ วิบัติแห่งกาล กล่าวคือ เกิดในยุคที่เดือดร้อน ที่ลำเค็ญ ที่คนมีแต่ความทারণ คนไม่มีศีลธรรม ผู้ปกครองขาดคุณธรรม อย่างนี้เรียกว่า กาลวิบัติ หรือเกิดในดินแดนที่แห้งแล้ง ในยุคที่เดือดร้อน

(๔) ปโยควิบัติ วิบัติแห่งการประกอบกล่าวคือ ความซี้เกียจ ไม่ทำความเพียร ไม่ทำความดี หรือการกระทำของตนทำในทางที่ชั่ว ทำในทางที่เสีย เรียกว่าการกระทำวิบัติ ปโยคะ คือ การกระทำ การกระทำวิบัติไปกระทำในทางที่ชั่ว ไม่มีศีลไม่มีธรรม อย่างนี้เรียกว่า ปโยควิบัติ^๗

ในพรหมชาลสูตร^๘ พระสุตตันตปิฎกมีเนื้อหาเกี่ยวกับทวิฏฐิ ความเห็นที่ผิดถึง ๖๒ ประการ ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้เกิดวิบัติทั้ง ๔ ประการ โดยมีเนื้อหาโดยสังเขป ดังนี้

พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เดินทางอยู่ระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาพันทา มีปริพพาชก (นักบวชนอกศาสนา) ชื่อสุปปิยะ พร้อมด้วยศิษย์ชื่อพรหมทัตตามนพ เดินทางมาข้างหลัง สุปปิยะ ปริพพาชก ติเตียนพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ แต่ศิษย์กล่าวสรรเสริญ เมื่อถึงเวลากลางคืนภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันถึงเรื่องศิษย์อาจารย์กล่าวแย้งกันเรื่องสรรเสริญ ติเตียนพระรัตนตรัย พระผู้มีพระภาคทรงทราบจึงตรัสเตือนมิให้โกรธเมื่อมีผู้ติเตียนพระรัตนตรัย มิให้ยินดีเมื่อมีผู้สรรเสริญแล้วตรัสว่า คนอาจกล่าวชมเชยพระองค์ด้วยศีล ๓ ชั้น คือ ศีลอย่างเล็กน้อย ศีลอย่างกลาง ศีลอย่างใหญ่

ศีลอย่างเล็กน้อย (จุฬศีล)

๑. เว้นจากฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติล่วงพรหมจรรย์
๒. เว้นจากพูดปด พูดส่อเสียด (ยุให้แตกกัน) พูดคำหยาบๆ พูดเพ้อเจ้อ
๓. เว้นจากทำลายพืชและต้นไม้

^๗อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๔๐/๔๑๕.

^๘ที.สี. (ไทย) ๙/๑-๙๐/๑-๔๔.

๔. ฉันทมือเดียว เว้นจากการฉันทอาหารในเวลากลางคืน เว้นการฉันทในเวลาวิกาล เว้นจากฟ้อนรำขับร้อง ประโคม และดูการเล่น เว้นจากทักท้วง ประดับประดาร่างกายด้วยระเปียบ ดอกไม้ของหอม เครื่องทา เครื่องย้อมผัดผิวด่างๆ เว้นจากที่นั้งที่นอนอันสูงใหญ่มีภายในใสนุ่นหรือสำลี เว้นจากการรับทองและเงิน

๕. เว้นจากการรับข้าวเปลือกดิบ เนื้อดิบ เว้นจากการรับหญิง หรือหญิงรุ่นสาว เว้นจากการรับทาสี ทาสา เว้นจากการรับแพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา เว้นจากการรับนา สวน

๖. เว้นจากการชักสือ การค้าขาย การโกงด้วยตาชั่ง ด้วยเงินเหรียญและด้วยการนับ (ชั่ง, ตวง, วัด) เว้นจากการใช้วิธีโกงด้วยให้สินบน หลอกหลวงและปลอมแปลง เว้นจากการตัด (มือเท้า) การฆ่า การมัด การข่มขืนทรัพย์ในทางการปล้น การจู่โจมทำร้าย

ศีลอย่างกลาง (มัชฌิมศีล)

๑. เว้นจากการทำลายพืช
๒. เว้นจากการสะสมอาหารและผ้า เป็นต้น
๓. เว้นจากการเล่นหลาภชนิด เช่น ฟ้อนรำ เป็นต้น
๔. เว้นจากการพนันต่างชนิด
๕. เว้นจากที่นั้งที่นอนอันสูงใหญ่
๖. เว้นจากการประดับประดาตกแต่งร่างกาย
๗. เว้นจากการติรัจฉานกถา (พูดเรื่องไร้ประโยชน์หรือที่ขัดกับสมณเพศ)
๘. เว้นจากการพูดแข่งดีหรือข่มขู่กัน
๙. เว้นจากการชักสือ
๑๐. เว้นจากการพุกปด การพูดประจบ การพูดอ้อมค้อมเพื่อหวังลาภ, การพูดกด การพูดเอาลาภแลกลาภ (หวังของมากด้วยของน้อย)

ศีลอย่างใหญ่ (มหาศีล)

๑. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยติรัจฉานวิชา เช่น ทายนิมิต ทายฝัน ทายหนูกัดผ้า เป็นต้น
๒. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยติรัจฉานวิชา เช่น ดูลักษณะแก้วมณี ลักษณะไม้ถ้อ ลักษณะผ้า ลักษณะศีลตรา เป็นต้น.
๓. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยติรัจฉานวิชา เช่น ทายหักเกี่ยวกับพระราช ด้วยพิจารณาดาวฤกษ์
๔. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยติรัจฉานวิชา เช่น ทายจันทรุปราคา สุริยุปราคา เป็นต้น
๕. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยติรัจฉานวิชา เช่น ทายฝนชุก ฝนแล้ง เป็นต้น.

๖. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยติรัจฉานวิชา เช่น การบนบาน การแก้บน การประกอบยา เป็นต้น

ทฤษฎี ๖๒ ประการ

ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคทรงแสดงถึงความคิดเห็น ๖๒ ประการของสมณพราหมณ์ในครั้งนั้น คือพวกที่มีความเห็นปรารภเบื้องต้นของสิ่งต่างๆ ว่าเป็นมาอย่างไร (ปุพพัตถกัปปิยะ) ๑๘ ประเภท กับพวกที่มีความเห็นปรารภเบื้องต้นสิ่งต่างๆ ว่าจะลงสุดท้ายอย่างไร (อปรัถกัปปิยะ) ๔๔ ประเภท รวมเป็น ๖๒ ประเภท ดังต่อไปนี้

ความเห็นปรารภเบื้องต้น ๑๘ ประการ

ทฤษฎีหรือความเห็นประเพณี (ปุพพัตถกัปปิยะ) ที่มี ๑๘ นั้น แบ่งออกเป็น ๕ หมวด คือ หมวดที่เห็นว่าเที่ยง (สัสสत्วาหะ) ๔, เห็นว่าบางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง (เอกัจจสัสสติกะ เอกัจจอสัสสติกะ) ๔, เห็นว่ามีที่สุดและไม่มีที่สุด (อัตตานันติกะ) ๔, พุच्छัตถส่ายไม่ตายตัวเหมือนปลาไหล (อมราวิกเขปิกะ) ๔, เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ มีขึ้นเองโดยไม่มีเหตุ (อิิจจสมุปปันนะ) ๒ รวมเป็น ๑๘ ดังรายละเอียด คือ

(๑) หมวดเห็นว่าเที่ยง (สัสสत्วาหะ) ๔ ประการ ได้แก่

๑. เห็นว่าตัวตน (อัตตา) และโลกเที่ยง เพราะระลึกชาติได้ ตั้งแต่ชาติได้ ตั้งแต่ชาติเดียว จนถึงแสนชาติ
๒. เห็นว่าตัวตน และโลกเที่ยง เพราะระลึกได้เป็นกัปๆ ตั้งแต่กัปเดียวถึง ๑๐ กัป
๓. เห็นว่าตัวตน และโลกเที่ยง เพราะระลึกชาติได้มากกัปๆ ตั้งแต่ ๑๐ กัปถึง ๔๐ กัป
๔. นักเดา เดาตามความคิดคาดคะเนว่า โลกเที่ยง

(๒) หมวดเห็นว่าบางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง (เอกัจจสัสสติกะ เอกัจจอสัสสติกะ) ๔ ประการ ได้แก่

๑. เห็นว่าพระพรหมเที่ยง แต่พวกเราที่พระพรหมสร้างไม่เที่ยง
๒. เห็นว่าเทวดาพวกอื่นเที่ยง พวกที่มีโทษเพราะเล่นสนุกสนาน (ขิณฑาปโทสิกา) ไม่เที่ยง
๓. เห็นว่าเทวดาพวกอื่นเที่ยง พวกที่มีโทษเพราะคิดร้ายผู้อื่น (มโนปโทสิกา) ไม่เที่ยง
๔. นักเดา เดาตามความคิดคาดคะเนว่า ตัวตนฝ่ายกายไม่เที่ยง ตัวตนฝ่ายจิตเที่ยง

(๓) หมวดเห็นว่ามีที่สุดและไม่มีที่สุด (อัตตานันติกะ) ๔ ประการ ได้แก่

๑. เห็นว่าโลกมีที่สุด
๒. เห็นว่าโลกไม่มีที่สุด
๓. เห็นว่าโลกมีที่สุด เฉพาะด้านบนกับตัวล่าง ส่วนด้านกว้างหรือด้านขวางไม่มีที่สุด
๔. นักเดา เดาตามความคิดคาดคะเนว่า โลกมีที่สุดก็ไม่ใช่ ไม่มีที่สุดก็ไม่ใช่

(๔) หมวดพุดขัดสายไม่ตายตัวแบบปลาไหล (อมราวิกเขปิยะ) ๔ ประการ ได้แก่

๑. เกรงว่าจะพุดปด จึงพุดปฏิเสธว่า อย่างนี้ก็ไม่ใช่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่ อย่างอื่นก็ไม่ใช่ มิใช่ (อะไร) ก็ไม่ใช่
๒. เกรงว่าจะยึดถือ จึงพุดปฏิเสธแบบข้อ ๑
๓. เกรงว่าจะถูกซักถาม จึงพุดปฏิเสธแบบข้อ ๑
๔. เพราะโง่เขลา จึงพุดปฏิเสธแบบข้อ ๑ และไม่ยอมรับหรือยืนยันอะไรเลย

(๕) หมวดเห็นว่าสิ่งต่างๆ มีขึ้นเอง ไม่มีเหตุ (อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ) ๒ ประการ ได้แก่

๑. เห็นว่าสิ่งต่างๆ มีขึ้นเองโดยไม่มีเหตุ เพราะเคยเกิดเป็นอสัญญสัตว์
๒. นักเดา เดาเอาตามความคิดคาดคะเนว่า สิ่งต่าง ๆ มีขึ้นเองโดยไม่มีเหตุ

ความเห็นปรารภเบื้องปลาย ๔๔ ประการ ทิฏฐิ หรือความเห็นปรารภเบื้องปลาย (อปรรณตักฺกปิยะ) ที่มี ๔๔ นั้น แบ่งออกเป็น ๕ หมวด หมวดที่เห็นว่ามีสัญญาความจำได้หมายรู้ (สัญญาวาทะ) ๑๖ หมวดที่เห็นว่าไม่มีสัญญา (อสัญญาวาทะ) ๘ หมวดที่เห็นว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ (นวสัญญาสนาสัญญาวาทะ) ๘ หมวดที่เห็นว่าขาดสูญ (อุจฺเจตวาทะ) ๗, หมวดที่เห็นว่าสภาพบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน (ทิฏฐิธัมมนิพพานวาทะ) ๕ รวมเป็น ๔๔ ดังรายละเอียด คือ

(๑) หมวดเห็นว่ามีสัญญา (สัญญาวาทะ) ๑๖ ประการ ได้แก่

๑. ตนมีรูป
๒. ตนไม่มีรูป
๓. ตนทั้งมีรูป ทั้งไม่มีรูป
๔. ตนมีรูปก็มีใช่ ไม่มีรูปก็มีใช่
๕. ตนมีที่สุด
๖. ตนไม่มีที่สุด
๗. ตนทั้งมีที่สุด ทั้งไม่มีที่สุด
๘. ตนมีที่สุดก็มีใช่ ไม่มีที่สุดก็มีใช่
๙. ตนมีสัญญา (ความจำได้หมายรู้) เป็นอันเดียวกัน
๑๐. ตนมีสัญญาต่างกัน
๑๑. ตนมีสัญญาเล็กน้อย
๑๒. ตนมีสัญญาหาประมาณมิได้
๑๓. ตนมีสุขโดยส่วนเดียว
๑๔. ตนมีทุกข์โดยส่วนเดียว
๑๕. ตนมีทั้งสุขทั้งทุกข์

๑๖. ตนไม่มีทุกข์ไม่มีสุข

ทั้ง ๑๖ ประเภทนี้ ตายไปแล้ว ก็มีสัญญา คือ ความจำได้หมายรู้ทั้งสิ้น

(๒) หมวดเห็นว่าไม่มีสัญญา (อสังญีวาทะ) ๘ ประการ ได้แก่

เห็นว่าตั้งแต่ข้อ ๑ ถึงข้อ ๘ ข้างต้น คือ ตนมีรูป จนถึงตนมีที่สุดก็มีใช้ ไม่มีที่สุดก็มีใช้ ทั้งแปดประเภทนี้ ตายไปแล้ว ก็ไม่มีสัญญา คือ ไม่มีความจำได้หมายรู้

(๓) หมวดเห็นว่ามีสัญญาก็มีใช้ ไม่มีสัญญาก็มีใช้ (เนวสัญญีวาทะ) ๘ ประการ ได้แก่

เห็นว่าตั้งแต่ข้อ ๑ ถึงข้อ ๘ ข้างต้น คือ ตนมีรูป จนถึงตนมีที่สุดก็มีใช้ ไม่มีที่สุดก็มีใช้ ทั้งแปดประเภทนี้ ตายไปแล้ว มีสัญญาก็มีใช้ ไม่มีสัญญาก็มีใช้

ทั้ง ๓ หมวดนี้ รวมเรียกว่า อุทธมาฆตนิกา แปลว่า พวกที่มีความเห็นเกี่ยวกับสภาพเมื่อตายไปแล้วจะเป็นอย่างไร

(๔) หมวดเห็นว่าขาดสูญ (อุจเฉทวาทะ) ๗ ประการ ได้แก่

๑. ตนที่เป็นของมนุษย์และสัตว์
๒. ตนที่เป็นของทิพย์ มีรูป กินอาหารหยาบ
๓. ตนที่เป็นของทิพย์ มีรูป สำเร็จจากไป
๔. ตนที่เป็นอากาศสณฺญายตนะ ๔
๕. ตนที่เป็นวิญญาณัญญายตนะ
๖. ตนที่เป็นอากิจจัญญายตนะ
๗. ตนที่เป็นเนวสัญญานาสัญญายตนะ

ทั้ง ๗ ประเภทนี้ เมื่อสิ้นชีพแล้ว ก็ขาดสูญ ไม่เกิดอีก

(๕) หมวดเห็นสภาพบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน (ทิฏฐิธัมมนิพพาน) ๕ ประการ ได้แก่

๑. เห็นว่าการเพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ เป็นนิพพานอย่างยอดเยี่ยมในปัจจุบัน. ๒, ๓, ๔, ๕ เห็นว่าการเพียบพร้อมด้วยฌานที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ เป็นนิพพานอย่างยอดเยี่ยมในปัจจุบัน ในที่สุดพระพุทธเจ้าได้ตรัสสรุปว่า สมณพราหมณ์ทุกคนที่ทูลฐิตามความเห็นความเห็นต่างๆ รวม ๖๒ ประการ เหล่านี้ ย่อมได้เสวยอารมณ์ เพราะอาศัยอายตนะสำหรับถูกต้อง ๖ อย่าง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพราะเหตุที่เสวยอารมณ์จึงเกิดค้นหาความทะยานอยาก เพราะเหตุที่มีความทะยานอยาก จึงมีความยึดมั่นถือมั่น เพราะเหตุที่มีความยึดมั่นถือมั่น จึงมีภพ คือ ความมีความเป็น เพราะเหตุที่มีความมีความเป็น (ภพ) จึงมีชาติ คือ ความเกิด เพราะเหตุที่มีความเกิด จึงมีความแก่ ความตาย ความเศร้าโศก คร่ำครวญ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ และความคับแค้นใจ สมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมติดอยู่

ในข่ายแห่งความเห็นทั้ง ๖๒ นี้เหมือนปลาติดข่ายฉะนั้น ส่วนตถาคตเป็นผู้ถอนตัณหาอันจะนำไปให้เวียนอยู่ในภพได้แล้ว กายยังดำรงอยู่ตราบใด ก็มีผู้แลเห็นเมื่อกายทำลายไปแล้ว ก็ไม่มีผู้แลเห็น

กล่าวได้ว่า วิบัติ มี ๔ ประการ กล่าวคือ ถ้าคติ อุปธิ กาล ปโยค ดี ช่วยเสริม ก็เรียกว่าเป็นสมบัติ ถ้าไม่ดี กลายเป็นจุดอ่อน เป็นข้อด้อย หรือข้อบกพร่อง ก็เรียกว่าเป็นวิบัติ ลองมาดูว่าหลัก ๔ นี้มีผลอย่างไร สมมติว่า คุณ ก. กับคุณ ข. มีวิชาดีเท่ากัน ขยัน นิสสัยดีทั้งคู่ แต่เขาต้องการรับคนทำงานที่เป็นพนักงานต้อนรับ ทำหน้าที่รับแขก หรือปฏิสันถาร คุณ ก. ขยัน มีนิสสัยดี ทำหน้าที่รับผิดชอบดี แต่หน้าตาไม่สวย คุณ ข. ก็ขยัน มีนิสสัยดี มีความรับผิดชอบดี และหน้าตาสวยกว่า เขาก็ต้องเลือกเอาคุณ ข. แล้วคุณ ก. จะบอกว่า ฉันขยันอุตส่าห์ทำดี ไม่เห็นได้ดีเลย เขาไม่เลือกไปทำงาน นี่ก็เพราะตัวเองมีอุปวิบัติ เสียในด้านร่างกาย หรืออย่างคน สองคนต่างก็มีความขยันหมั่นเพียร มีความดี แต่คนหนึ่งร่างกายไม่แข็งแรง มีโรคอ้วนๆ แอ่นๆ เวลาเลือกคนซื้อใครก็ไม่ได้รับเลือก นี่ก็เรียกว่าอุปวิบัติที่นี้พูดช่วงสั้นในชีวิตประจำวัน สมมติว่าท่านเป็นคนมีสติปัญญาดี แต่ไปเกิดในดวงคนป่า แทนที่จะเป็นนักวิทยาศาสตร์ที่เก่งกล้าสามารถอย่างไอน์สไตน์ ก็ไม่ได้เป็น อาจจะมีปัญญาดีกว่าไอน์สไตน์อีก แต่เพราะไปเกิดในดวงคนป่า จึงไม่มีโอกาสพัฒนาปัญญานั้น นี่เรียกว่า คติเสีย ก็ไม่ได้ผลนี้ขึ้นมา คือ คติวิบัติ ข้อต่อไป กาลวิบัติ เช่น ท่านอาจจะเป็นคนเก่งในวิชาการบางอย่าง ศิลปะบางอย่าง แต่ท่านมาเจริญเติบโตอยู่ในสมัยที่เขาเกิดสงครามกันวุ่นวาย และในระยะเวลาที่เกิดสงครามนี้ เขาไม่ต้องการใช้วิชาการหรือศิลปะด้านนั้นเขาต้องการคนที่รบเก่ง มีกำลังกายแข็งแรง กล้าหาญ เก่งกล้าสามารถ และมีวิชาที่ต้องใช้ในการทำสงคราม วิชาการและศิลปะที่ท่านเก่ง เขาก็ไม่เอามาพูดถึงกัน เขาพูดถึงแต่คนที่รบเก่ง สามารถทำลายศัตรูได้มาก ท่านก็ไม่ได้รับการยกย่องเชิดชู เป็นต้น นี่เรียกว่ากาลวิบัติสำหรับท่านหรือนายคนนี้ ข้อสุดท้าย คือ ปโยควิบัติ มีตัวอย่างเช่น ท่านเป็นคนวิ่งเร็ว ถ้าเอการวิ่งมาใช้ในการแข่งขันกีฬา ท่านก็อาจมี ชื่อเสียง เป็นผู้ชนะเลิศในทีมชาติหรือระดับโลก แต่ท่านไม่เอาความเก่งในการวิ่งมาใช้ในทางดี ท่านเอาไปวิ่งราว ลักของเขา ก็เลยได้รับผลร้าย ถูกจับขังคุก หรือเสียคนไป เลย นี่เป็นปโยควิบัติว่าที่จริง ถ้าไม่มุ่งถึงผลภายนอกหรือผลข้างเคียงสืบเนื่อง การเป็นคนดี มีความสามารถ การเป็นคนป่าที่มีสติปัญญาดี การมีศิลปะวิชาการที่ชำนาญอย่างใดอย่างหนึ่ง ตลอดจนการวิ่งได้เร็ว มันก็มีผลดีโดยตรงของมันอยู่แล้ว และผลดีอย่างนั้น มีอยู่ในตัวในทันทีตลอดเวลา แต่ในการที่จะได้รับผลต่อเนื่องอีกขั้นหนึ่งนั้น เราจะ ต้องเอาหลักสมบัติวิบัติ เข้าไปเกี่ยวข้อง^๙

สรุปว่า ความวิบัติแต่ละอย่างนั้น สร้างความตกต่ำให้เกิดขึ้นในชีวิตและจิตใจของบุคคล ทำให้การประพฤติปฏิบัติของบุคคลเหล่านั้นเสื่อมถอยลงไป กุศลเสื่อมลง อกุศลเพิ่มขึ้นความทุกข์อัน

^๙พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **เชื่อกกรรม รู้กรรม แก่กรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓-๑๕.

เป็นผลมาจากกุศลที่ติดตามมา พระพุทธศาสนาจึงมีหลักการสอนให้บุคคลพยายามรักษาศีล คือ อากาธทางกาย วาจา ของตนให้เรียบร้อย อาจารย์ คือ ความประพฤติปฏิบัติของตนให้ดีงาม ทิฐฐิ คือ ควบคุมความคิดเห็นของตนให้ตรงตามทำนองคลองธรรม และพยายามเลี้ยงชีวิตของตนในทางที่ชอบ ไม่หลอกลวง น้อยโง่งคนอื่นมาเลี้ยงชีวิต เพื่อให้เกิดเป็นผลที่ดีงามแก่ตนเองและบุคคลอื่น วิบัติ ๔ นี้ เป็นสิ่งที่จะต้องนำมาประกอบการพิจารณาในเรื่องการให้ผลของกรรม เพราะการปรากฏของวิบาก นอกจากอาศัยเหตุคือกรรมแล้ว ยังต้องอาศัยฐานคือ คติ อุปธิ กาละ และปโยคะ เป็นปัจจัยประกอบด้วย กล่าวคือ จะต้องพิจารณา กรรมนิยาม โดยสัมพันธ์กับปัจจัยทั้งหลายที่เป็นไปตามนิยามอื่นๆ ด้วย เพราะนิยาม หรือกฎธรรมชาตินี้มีหลายอย่าง มิใช่มีแต่กรรมนิยามอย่างเดียว และผลดีย่อมเกิดจากกรรมดี กรรมดีจะไม่ให้ผลชั่ว แต่ให้ผลดีเมื่อมีโอกาส ถ้าทำดีแล้วยังไม่ได้ดี แสดงว่ามีข้อเสียหรือวิบัติขัดขวาง วิบดีย่อมสนับสนุนกรรมชั่วบางอย่าง เช่น ผู้ที่เกิดมาจนย่อมลำบากอยู่แล้ว ถ้าเกียจคร้านย่อมลำบากเป็นทวีคูณ วิบัติอาจขัดขวางกรรมดีบางอย่างในบางโอกาส แต่ขัดขวางความดีบางอย่างไม่ได้ เช่น ในถิ่นกันดาร คนขยันอาจเป็นอยู่อย่างผืดเคือง ในการสมัครงาน คนขี้เหร่ แม้มีคุณสมบัติครบ ก็มักจะไม่ได้งาน รูปร่างอาจเป็นอุปสรรคในการทำงาน แต่ศาลจะไม่ตัดสินผู้บริสุทธิ์ให้เป็นผู้ผิดโดยใช้รูปร่างเป็นเกณฑ์ และวิบัติ ๔ นี้เองเป็นสาเหตุของความเห็นผิดที่ว่า ทำดีได้ดี มีที่ไหน

๓.๓ หลักอกุศลธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิบัติ

หลักอกุศลธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิบัติ ก็คือ หลักอกุศลธรรมทั้งหลายที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการปฏิบัติสมบัติทั้ง ๔ ประการนั่นเอง ซึ่งคอยขัดขวางไม่ให้ประสบผลสำเร็จ ผู้ที่หวังความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติธรรมพึงหลีกเลี่ยง ละเว้น เพราะในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติธรรมจะต้องเป็นไปอย่างพอดี พอเหมาะ และอย่างรู้เท่าทันต่อสรรพสิ่ง อนึ่ง หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาพอสรุปได้ว่าละความชั่วและทำความดี เป็นเบื้องต้น ฉะนั้น หลักธรรมฝ่ายนี้ ก็คือหลักธรรมอันเป็นอกุศล เป็นบาป ความชั่วทั้งหลายนั่นเอง ซึ่งพอนำมาแสดงไว้ได้ ดังนี้

๑. กาม ๒ ประการ กาม หมายถึง สิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ “แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑) กิเลสกาม กาม คือ กิเลส ได้แก่ “ราคะ โสกะ อิจฉา ความอยากได้”

๒) วัตถุกาม ได้แก่ กาม คือ สิ่งที่น่าใคร่ น่าปรารถนา ที่เป็นสิ่งเร้ากระตุ้นให้เกิดความใคร่ ความปรารถนา ความหลงใหลยินดี ซึ่งเป็นของภายนอก กล่าวคือ กามคุณ ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ สัมผัสทางกายที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจทุกอย่างทุกชนิด”^{๑๐}

กามทั้ง ๒ ประการนี้ เป็นเหตุนำทุกข์ทั้งปวงมาให้ในสังสารวัฏ เพราะเป็นสิ่งยั่ววนให้เราหลงใหลหมกมุ่นพัวพัน ถ้าเรายึดมั่นถือมั่นหลงมัวเมาในกามทั้ง ๒ นี้ก็จะทำให้การดำเนินชีวิตหรือการปฏิบัติธรรมของเราไม่ก้าวหน้า ไม่ประสบผลสำเร็จ ตามที่ต้องการ

๒. ตัณหา ๓ ประการ ตัณหา หมายถึง ความทะยานอยาก แบ่งออกเป็น ๓ ประการ ได้แก่

๑) กามตัณหา หมายถึง ความทะยานอยากในกาม หรือความอยากได้กามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพื่อสนองความต้องการทางประสาททั้งห้า

๒) ภวตัณหา หมายถึง ความทะยานอยากในภพ กล่าวคือ ต้องการเกิดอีก หรืออยากเป็นอยากคงอยู่ตลอดไป เป็นความใคร่อยากที่จะประกอบด้วยสัสสตทิฏฐิ

๓) วิภวตัณหา หมายถึง ความไม่ต้องการเกิดอีกด้วยความคิดว่าตายแล้วสูญ หรือความอยากในความพรากพ้นไปแห่งตัวตนจากความเป็นอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งอันไม่น่าปรารถนา อยากทำลาย อยากให้ดับสูญ เป็นความใคร่อยากที่ประกอบด้วยอุจเฉททิฏฐิ^{๑๑}

ตัณหาทั้ง ๓ นี้ได้อธิบายมามากแล้ว และตัณหาทั้ง ๓ นี้เองถือเป็นสาเหตุของการเกิดแก่ เจ็บตาย (สมุทัย)

๓. อกุศลมูล ๓ ประการ อกุศล หมายถึง “รากเหง้าของอกุศลหรือต้นตอของความชั่วทุกอย่าง ๓ ประการ ได้แก่

๑) โลภะ ได้แก่ความอยากได้ในสิ่งของต่างๆ

๒) โทสะ ได้แก่ ความโกรธ ความแค้นเคืองชิงชัง

๓) โมหะ ได้แก่ ความหลงผิด ไม่รู้ตามความเป็นจริง”^{๑๒}

อกุศลมูลทั้ง ๓ เหล่านี้ โลภะเป็นข้อธรรมที่เป็นปฏิกิริยาหรือตรงข้ามกับเนกขัมมสังกัปปะ และโทสะเป็นข้อธรรมที่ตรงข้ามกับอภัยบาทสังกัปปะ ซึ่งผู้หวังความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติธรรมจะต้องสำรวมระวังและรู้เท่าทัน

^{๑๐}ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๑๙๗/๑๖๘.

^{๑๑}ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๑๔๒/๑๓๖.

^{๑๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๙๓/๒๕๔.

๔. อุปาทาน ๔ ประการ

อุปาทาน หมายถึง “การยึดมั่นถือมั่นในเรื่องกาม ทุจริต ศีลพรต และตัวตนด้วยอำนาจความหลงผิดแบ่งออกเป็น ๔ ประการ ได้แก่

๑) กามุปาทาน หมายถึง ความพอใจ คือ ความใคร่ ความกำหนดหรือความใคร่ ความเพติดเพลิน คือ ความใคร่ ตัณหา คือ ความใคร่ ในกามทั้งหลาย

๒) ทุจริตุปาทาน หมายถึง ความเห็นผิด ความเข้าใจผิดไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมกล่าวคือ ความเห็นว่าทานที่ให้แล้วไม่มีผล ผลวิบากของกรรมที่ทำความชั่วไม่มีผล โลกนี้ไม่มี โลกอื่นไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี เป็นต้น

๓) สีลพทุปปาทาน หมายถึง ความเห็นว่าความบริสุทธิ์ย่อมมีได้ด้วยศีล ด้วยพรตของสมณพราหมณ์ ในภายนอกแต่ศาสนา

๔) อัตตวาทุปปาทาน หมายถึง บุคคลในโลกนี้ผู้ไม่มีการศึกษา ไม่ได้เห็นพระอรียะเจ้า ไม่ฉลาดในธรรมของพระอรียะเจ้า ไม่ได้ฝึกฝนในธรรมของพระอรียะเจ้า ไม่ได้เห็นสัตว์บุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตว์บุรุษ ไม่ได้ฝึกฝนในธรรมของสัตว์บุรุษ ย่อมเห็นรูปของตนหรือเห็นตนมีรูปเห็นรูปในตน เห็นตนในรูป... ย่อมเห็นวิญญูณเป็นตน หรือเห็นตนมีวิญญูณ เห็นวิญญูณในตน เห็นตนในวิญญูณ”^{๑๓}

อุปาทาน ๔ นี้ก็ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น อุปาทานก็เป็นสาเหตุที่ทำให้มวลมนุษย์ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ จนเกิดความประมาทในชีวิต

๕. ความประมาท มัวเมา (ปมาโท)

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนให้มวลมนุษย์เว้นธรรมฝ่ายอกุศลทั้งหลายดังกล่าวเสียแล้วหันมาดำเนินชีวิตในทางเจริญ กล่าวคือ มีความเพียรพร้อมทั้งปฏิบัติธรรมหมวดต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตทั้งปัจจุบัน อนาคตและสูงสุดอย่างแท้จริง แต่การที่บรรลุประโยชน์ตามหลักคำสอนได้นั้น จำต้องเป็นคนไม่ประมาทในเรื่องต่าง ๆ มีสติ สัมปชัญญะ มีปัญญา มีความอดทนที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ดังพระพุทธพจน์ที่แสดงถึงความประมาทว่าเป็นสาเหตุของอุปสรรคปัญหา ความล้มเหลวทุกอย่างของมวลมนุษย์ที่ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอย่าเผลอเล็งเห็นธรรมอื่น แม้อย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์อย่างใหญ่ เหมือนความประมาท ดูก่อนภิกษุทั้งหลายความประมาท ย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์อย่างใหญ่”^{๑๔}

เมื่อมวลมนุษย์เกิดความประมาทความมัวเมาในชีวิตทรัพย์สิน ลาภ ยศ ตำแหน่งที่ตนมีอยู่ โดยสมมติแล้ว ความยึดมั่นถือมั่นนั้นแล คือ ความประมาท ถือเป็นอันตรายต่อชีวิตของมนุษย์ทุก

^{๑๓} อภ.ส.ง. (ไทย) ๓๔/๑๒๑๙-๑๒๒๓/๓๐๘-๓๐๙.

^{๑๔} อภ.เอก. (ไทย) ๒๐/๘๓/๑๓.

คน ฉะนั้น มวลมนุษย์ไม่ควรประมาทมัวเมาหรือยึดมั่นถือมั่นจนเกินไปในทรัพย์สินลาภ ยศ ตำแหน่ง ทั้งนี้ก็เพราะว่าสิ่งเหล่านี้ล้วนไม่จริง เป็นทุกข์ และครอบครองได้ไม่นาน เพราะเมื่อความตายมาถึง ทุกชีวิตไม่ว่าร่ำรวยหรือยากจนล้วนจำต้องละทุกสิ่งทุกอย่างไปหมด แม้กระทั่งร่างกายของตนที่ภาค อภากาใจว่า เป็นคนดี คนร่ำรวย ตรงนี้ในทางพระพุทธศาสนาจึงได้ย้ำเน้นถึงความมัวเมาประมาท ของมวลมนุษย์จากอดีตจวบจนปัจจุบันว่ามีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) อาโรคมทะ ได้แก่ ความเมาในความไม่มีโรครภัยไข้เจ็บ
- ๒) โยพพนมทะ ได้แก่ ความเมาในความเป็นหนุ่มเป็นสาว
- ๓) ชาติมทะ ได้แก่ ความเมาในชาติ กล่าวคือ ในความเป็นมนุษย์^{๑๕}

ความมัวเมาประมาททั้ง ๓ นี้ สืบเนื่องมาจากการยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะใน ความเป็นตัวตนด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง การมองเห็นชีวิตตามความเป็นจริง เป็นสังขต ธรรมอย่างหนึ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ล้วนมีสภาวะเสมอกันกับสังขตธรรม ประกอบด้วย

- ๑) อนิจตา ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน
- ๒) ทุกขตา ความเป็นทุกข์ ความเดือดร้อน
- ๓) อนัตตตา ความเป็นอนัตตาความไม่มีตัวตนที่ควรยึดมั่นถือมั่นที่แท้จริง^{๑๖}

หากเกิดความประมาทแล้ว ธรรมฝ่ายอกุศลก็สามารถเข้าครอบงำการชีวิตให้ประพฤติ ชั่วต่างๆ ได้ ทั้งนี้เปรียบดังคนที่ไร้ประโยชน์ มีชีวิตแบบตายทั้งเป็น ดังพระพุทธพจน์ว่า

ความไม่ประมาท เป็นทางเครื่องถึงอมตนิพพาน ความประมาทเป็นทางแห่งความ ตาย คนผู้ไม่ประมาทย่อมไม่ตาย คนเหล่าใดประมาทแล้วย่อมเป็นเหมือนคนตายแล้ว บัณฑิตทั้งหลายตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ทราบเหตุอันด้วยความแปลกกันแล้ว ย่อมบันเทิงในความ ไม่ประมาทยินดีแล้วในธรรมอันเป็นโคจรของพระอริยเจ้าทั้งหลาย ท่านเหล่านั้นเป็น นักปราชญ์ เฟื่องพินิจ มีความเพียรเป็นไปติดต่อกัน มีความบากบั่นมั่นเป็นนิตย์ ย่อมถูกต้อง นิพพานอันเกษมจากโยคะ หาธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้^{๑๗}

สรุปว่า วิธีการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา ก็คือ การประกอบความดีตามหลักบุญ กิริยาวัตร ๓ ประการ คือ ทาน ได้แก่ การสละความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัวให้ออกไปจากตัวจิตใจ ก่อนอันเป็นขั้นพื้นฐาน ต่อมาก็ขึ้นสู่การรักษาศีล คือ พยายามรักษากาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อยถูกต้อง ดั่งงาม เมื่อรักษาศีลได้แล้ว ก็ขึ้นสู่ขั้นภาวนาตามลำดับ จนเกิดปัญญาารู้แจ้งเห็นจริงในสรรพสิ่งทั้งหลาย เช่น ไม่ว่าตนและคนอื่นจะร่ำรวยหรือยากจนเพียงใด สิ่งเหล่านั้นเป็นเพียงของสมมติ และจุดจบของ

^{๑๕}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๗๓-๑๗๔.

^{๑๖}ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๐/๓๖.

^{๑๗}ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๑๓.

ตนและคนอื่น ก็คือ ความตาย ไม่มีใครใช้เงินทองต่อรองกับความตายได้เลย เมื่อคิดเห็น เข้าใจได้ เช่นนี้แล้ว จิตใจก็จะอยู่กับพระธรรมคำสอน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น อยากพ้นทุกข์ คือ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ฉะนั้น หลักธรรมทั้งหลายที่เป็นปฏิปักษ์ขัดขวางทำลายจิตใจของผู้ปรารถนาความสุขไม่ให้ประสบผลสำเร็จตามที่มุ่งหวัง จึงเป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติทั้งจำต้องละเว้นโดยเด็ดขาดเพื่อ จุดมุ่งหมายสูงสุด คือ ความพ้นทุกข์ เพราะการดำเนินชีวิตของคนเรานั้นจะต้องมีจุดมุ่งหมายหรือมีเป้าหมายเพื่อที่จะดำเนินไปสู่จุดหมายหรือเป้าหมายนั้น ๆ ดังนั้น การที่เราจะไปถึงจุดหมายหรือเป้าหมายได้ก็จะต้องอาศัย ความการศึกษา อบรม เพียรพยายามปฏิบัติตามสติปัญญา ทั้งนี้ก็เพราะว่าหลักการหลักปฏิบัติใน พระพุทธศาสนานั้นมีความมุ่งหมายและความสำเร็จเพียงอย่างเดียวเท่านั้น นั่นก็คือ ทำให้การ ดำรงชีวิตทุกด้านทั้งในด้านส่วนตัว ครอบครัว สังคม การเมือง ประเทศชาติ และโลกทั้งผองประสบ แต่ความสุขความเจริญตามระดับต่างๆ ซึ่งจักได้ทำการวิเคราะห์ในบทที่ ๔ ข้างหน้าต่อไป

๓.๔ กรณีตัวอย่างของวิบัติ

วิบัติทั้ง ๔ ประการ มีตัวอย่าง ดังนี้

๑) คติวิบัติ เช่น มีพระพุทธเจ้าอุบัติตรัสสอนธรรม แต่ตัวไปเกิดอยู่เสียในป่าดงหรือ ในนรก ก็หมดโอกาสได้ฟังธรรม หรือมีสติปัญญาดี แต่ไปเกิดเป็นคนป่าอยู่ในกาฬทวีป ก็ไม่มีโอกาสได้ เป็นนักปราชญ์ในวงการศิลปและศาสตร์ทั้งหลาย มีความรู้ความสามารถดีแต่ไปอยู่ในถิ่นหรือในชุมชน ที่เขาไม่เห็นคุณค่าของความรู้ความสามารถนั้น เข้ากับเขาไม่ได้ ถูกเหยียดหยามบีบคั้น อยู่อย่าง เดือดร้อน

๒) อุปธิวิบัติ เช่น เกิดในถิ่นหรือในตระกูลมั่งคั่งสมบูรณ์แต่พิกลพิการง่อยไข้ ไม่อาจ ได้รับเกียรติยศและความสุขความรื่นรมย์ที่พึงได้

๓) กาลวิบัติ เช่น ในยามสังคมเสื่อมจากศีลธรรมผู้ปกครองไม่ประกอบด้วยธรรม คน ทำดีไม่ได้รับยกย่อง หรืออาจถูกเบียดเบียนกดขี่ประสบการณ์เดือดร้อน หรือยามบ้านเมืองปั่นป่วน วุ่นวาย มีศึกสงคราม ไม่มีใครสนใจคนทำความดีทางสันติ แม้มีสติปัญญาความสามารถก็ไม่มีโอกาส สร้างสรรค์งานที่เป็นประโยชน์ หรือในยุคที่สังคมนิยมดนตรีหยาบร๊อค ตนแม้เชี่ยวชาญในดนตรีที่สงบ เยือกเย็น แต่ไม่ได้รับความสนใจยกย่อง

๔) ปโยควิบัติ เช่น มีความรู้ความสามารถและคุณสมบัติอื่นดีหมด แต่ติดการพนัน จึง ไม่ได้รับการคัดเลือกไปทำงาน หรือมีฝีมือทำรวดเร็วมาก พอจะเป็นนักกรีฑาชั้นเลิศ แต่เอาความสามารถ นั้นไปใช้ในการวิ่งฉกชิงทรัพย์เขา หรือตนมีฝีมือดีในทางช่าง แต่ไปนั่งทำงานเสมียนที่ไม่ถนัด^{๑๘}

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๕๙

เมื่อกรรมที่มีการเสวยอิฏฐารมณ์เป็นกิจ ยังมีอยู่นั้นแหละ กรรมนั้นของสัตว์ผู้เกิดในสุคติภพ ชื่อว่าห้ามคติสมบัติไว้ ยังไม่ให้ผล มีข้ออธิบายว่า

กรรมถูกคติสมบัติห้ามไว้ ยังไม่ให้ผล ผู้ใด เกิดในท้องของหญิงทาสี หรือหญิงกรรมกร เพราะบาปกรรม แต่เป็นผู้มีอุปสมบัติ ตั้งอยู่ในความสำเร็จ คือความมั่งคั่งแห่งอรรถภาพ ครั้นนายของเขาเห็นรูปสมบัติของเขาแล้ว เกิดความคิดว่า ผู้นี้ไม่สมควรทำงานที่ต่ำต้อย แต่งตั้งเขาไว้ในตำแหน่งภณฑาคาริก มอบสมบัติให้แล้วเลี้ยงดูอย่างลูกของตน กรรมของคนเห็นปานนี้ ชื่อว่าห้ามอุปสมบัติให้ผลก็หาไม่ได้

ส่วนผู้ใด เกิดในเวลาที่มีโภชนาหารหาได้ง่ายและมีสอร่อยเช่นกับกาลของคนในปฐมกับ บาบกรรมของเขาถึงมืออยู่ จะชื่อว่า ห้ามกาลสมบัติให้ผลก็หาไม่ได้ เพราะอาศัยการประกอบโดยชอบ เลี้ยงชีพอยู่ แต่เข้าหาในเวลาที่จะต้องเข้าหา ถอยกลับในเวลาที่จะต้องถอยกลับ หนีในเวลาที่จะต้องหนี ให้สินบนในเวลาที่ต้องให้สินบน ทำโจรกรรมในเวลาที่ต้องทำโจรกรรม บาปกรรมของคนเช่นนี้ ชื่อว่า ห้ามปัจจัยสมบัติให้ผลก็หาไม่ได้ บาปกรรมของบุคคลผู้เกิดในสุคติภพ ชื่อว่า อาศัยคติวิบัติให้ผลอยู่ ส่วนผู้ใดเกิดในท้องของหญิงทาสี หรือหญิงกรรมกร มีผิวพรรณไม่งดงาม รูปร่างไม่สวย ขวนให้เกิดสงสัยว่า เป็นยักษ์หรือเป็นมนุษย์ ถ้าเขาเป็นชาย คนทั้งหลายจะคิดว่า คนผู้นี้ไม่สมควรทำงานอย่างอื่น แล้วจะให้เขาเลี้ยงช้าง เลี้ยงม้า เลี้ยงโคหรือให้หาหญ้าหาฟืน ให้เทกระโถน ถ้าเป็นหญิง คนทั้งหลายจะใช้ให้ต้มข้าวต้มถั่ว ให้ล้างให้มาเป็นต้น ให้เทหยากเยื่อหรือใช้ให้ทำงานที่นารังเกียจอย่างอื่น บาปกรรมของผู้เห็นปานนี้ ชื่อว่า อาศัยอุปธิวิบัติให้ผล ผู้ใดเกิดในเวลาข้าวยากมากแพง ในเวลาตระกูลเสื่อมสิ้นสมบัติหรือในอันตรายกับ บาปกรรมของผู้นั้น ชื่อว่าอาศัยกาลวิบัติให้ผล

ผู้ใดไม่รู้จักประกอบความเพียร ไม่รู้เพื่อจะเข้าไปหาในเวลาที่เหมาะสมเข้าไปหา ไม่รู้เพื่อจะทำโจรกรรม ในเวลาที่เหมาะสมทำโจรกรรมบาปกรรมของผู้นั้น ชื่อว่าอาศัยปัจจัยวิบัติให้ผล ผู้ใด เมื่อกรรมที่สมควรแก่การเสวยอิฏฐารมณ์เป็นกิจ ยังมีอยู่นั้นแลไปเกิดในสุคติภพ กรรมของเขานั้น ชื่อว่า ห้ามคติวิบัติ ให้ผลก็หาไม่ได้ ผู้ใดเกิดในพระราชวัง หรือในเรือนของราชมหาอำมาตย์เป็นต้นด้วยอำนาจแห่งบุญกรรมเป็นคนบอด เป็นคนง่อย เป็นคนกระจอก หรือว่าเป็นคนเปลี้ย คนทั้งหลายไม่ยอมให้ตำแหน่งแก่เขา เพราะเห็นว่าเขาไม่เหมาะสมแก่ตำแหน่งอุปราชเสนapati และขุนคลังเป็นต้น บุญของเขาตามที่กล่าวมานี้ ชื่อว่าห้ามอุปธิวิบัติ ให้ผลก็หาไม่ได้ ผู้ใดเกิดในหมู่มนุษย์ ในเวลาข้าวยากมากแพง ในเวลาที่ตระกูลเสื่อมสิ้นสมบัติแล้ว หรือในอันตรายกับ กรรมดีของเขานั้น ชื่อว่าห้ามกาลวิบัติ ให้ผลก็หาไม่ได้ ผู้ใด ไม่รู้เพื่อจะยังความเพียรให้เกิดขึ้น ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแหละ กรรมดีของเขานั้นชื่อว่า ห้ามปัจจัยวิบัติ ให้ผลก็หาไม่ได้ แต่กรรมของผู้เกิดในสุคติภพ ด้วยกัลยาณกรรมนั้น ชื่อว่า อาศัยคติสมบัติให้ผล คนทั้งหลายเห็นอรรถภาพของผู้ที่เกิดในราชตระกูลหรือตระกูล

ของราชมหาอำมาตย์เป็นต้น ถึงอุปนิสัยบัตติ คือดำรงอยู่ในความเพียรพรหมแห่งอัทธภาพ เช่นเดียวกับ รัตนโคธณ (เสาระเนียดแก้ว) ที่เขาตั้งไว้ที่เทพนคร เห็นว่า คนผู้นี้เหมาะสมกับ ตำแหน่งอุปราช เสนาบดีหรือตำแหน่งขุนคลัง ถึงเขาจะยังหนุ่ม ก็ยอมให้ตำแหน่งเหล่านั้น กัลยาณธรรมของคนเห็นปานนี้ ชื่อว่า อาศัยอุปนิสัยบัตติให้ผล ผู้ใดเกิดในปฐมภพก็ดี ในเวลาที่ ขาวน้ำหาได้ง่ายก็ดี กัลยาณกรรมของเขา ชื่อว่า อาศัยกาลสมบัติให้ผล ส่วนผู้ใดไม่รู้ เพื่อการ ประกอบความเพียร โดยนัยดังกล่าวแล้วนั้นและกรรมของผู้นั้นชื่อว่า อาศัยปัจจัยสมบัติ ให้ผล^{๑๙}

สรุปว่า วิบัติ ที่แสดงกรณีตัวอย่างมานั้น เป็นมิติทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องเรื่องกรรม การ ให้ผลของกรรมและการกระทำของบุคคล จะเห็นได้ว่า เมื่อไรก็ตามกรรมซึ่งเป็นเหตุให้ผล สิ่งที่มา มา คือผลจะหนักหรือเบาอยู่ที่ความหนักเบาของกรรมที่เคยทำและย้อนกลับมาให้ผล ใช้ชาติภพนั้นๆ เป็นที่สุด

๓.๕ เกณฑ์การตัดสินพฤติกรรมที่มีผลต่อสมบัติและวิบัติในพระพุทธศาสนา

เกณฑ์หรือมาตรฐานสำหรับตัดสินพฤติกรรมว่าการกระทำอย่างไรเป็นการกระทำที่ดี อย่างไม่เป็นการกระทำชั่ว อย่างไม่เป็นการกระทำถูก และอย่างไม่เป็นการกระทำผิดมีอะไรเป็น เครื่องชี้ขาด ในเมื่อคนๆ หนึ่งกระทำกิจกรรมใดลงไป คุณค่าของการกระทำที่มนุษย์ทำลงไปนั้น กล่าว โดยสรุปแล้วก็มีอยู่สองลักษณะ คือ คุณค่าเชิงบวก และคุณค่าเชิงลบ ทิศนะต่อพฤติกรรมดังกล่าวนี้ มีต่างๆ กัน โดยนัยแห่งพระพุทธศาสนานั้น สมบัติ ก็คือ เรื่องที่ดี ซึ่งชี้ไปถึงการกระทำกรรมหรือ พฤติกรรมที่ดีงาม ถูกต้อง ซึ่งเรียกย่อๆ ว่าความดีและการกระทำกรรมหรือพฤติกรรมที่ไม่ดีงาม ไม่ ถูกต้อง ซึ่งเรียกย่อๆ ว่าความชั่ว มิได้ขึ้นอยู่กับความเห็นของตัวบุคคลแต่ขึ้นอยู่กับหลักปฏิบัติหรือ มรรควิธีที่แน่นอนโดยมุ่งความหลุดพ้นเป็นหลัก เช่นการกระทำใดนำไปสู่การหลุดพ้น แต่เมื่อบุคคล เข้าถึงความหลุดพ้นแล้ว ดีหรือชั่วก็ไม่สำคัญอีกต่อไปสำหรับบุคคลผู้นั้นเพราะพ้นจากระดับความดี และความชั่วแล้ว การกระทำที่ดีจึงเป็นวิถีทางที่นำไปสู่ความหลุดพ้น ดังนั้น เกณฑ์การตัดสิน พฤติกรรมที่ดี-พฤติกรรมที่ชั่วตามหลักจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงมี ๒ ลักษณะใหญ่ๆ ดังนี้

๓.๕.๑ เกณฑ์ตัดสินหลัก

ตัดสินด้วยความเป็นกุศลหรืออกุศลโดยพิจารณาจากกรณีดังต่อไปนี้

- ๑) การพิจารณามูลเหตุว่า เป็นเจตนาที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ โทสะ

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๒.

อโมหะ หรือเกิดจาก อกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ พุทธศาสนาเถรวาท ถือเอาเจตนาเป็นมูลเหตุสำคัญ การกระทำทุกอย่างไม่ว่าดีหรือชั่วเพราะเจตนาเป็นพื้นฐานของการกระทำเครื่องชี้หรือตัดสินว่าการกระทำนั้นดีหรือไม่อย่างไร คำว่า “เจตนา” นั้น หมายถึง ความนึกคิดที่มีความจงใจเป็นสิ่งที่ประกอบที่สำคัญมี ๒ ประการ ที่ถือว่าเป็นมูลเหตุ หรือรากเหง้าแห่งความดีความชั่ว

๑) กุศลเจตนา หมายถึง เจตนาที่ประกอบด้วยกุศลมูล อันได้แก่

(๑) อโลภะ ความไม่โลภไม่เอยากได้

(๒) อโทสะ ความไม่คิดประทุษร้ายหรือความโกรธ

(๓) อโมหะ ความหลง^{๒๐}

ทั้ง ๓ ประการนี้ถือว่าเป็นมูลเหตุแห่งความดี เรียกว่าเจตนาดี

๒) อกุศลเจตนา หมายถึง เจตนาที่ประกอบด้วยอกุศลมูล ๓ ประการ ได้แก่

(๑) โลภะ ความอยากได้

(๒) โทสะ ความคิดประทุษร้าย

(๓) โมหะ ความหลง ไม่รู้จริง^{๒๑}

ทั้ง ๓ ประการนี้ ถือว่าเป็นมูลเหตุแห่งความชั่ว จึงถือได้ว่าเป็นเจตนาที่ไม่ดีและเป็นเจตนาที่เป็นไปในลักษณะเชิงลบ มีทุกข์เป็นวิบากและวิญญูชนดิเตียน ฉะนั้น เรื่องเจตนา จึงถือว่าเป็นตัวแท้ของกรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “...ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว เจตนาว่า เป็นกรรมบุคคลคิดแล้วจึงกระทำความกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ...”^{๒๒} การกระทำดีหรือการกระทำไม่ดีจึงให้ดูที่เจตนาเป็นสาเหตุในการใช้เป็นเกณฑ์ตัดสิน ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าจะทรงติเตียนภิกษุผู้กระทำในเรื่องไม่ดีไม่งามต่างๆ (อาทิกำมิมกะ) โดยอเนกปริยายแล้ว ตรัสโทษแห่งความเป็นคนเลี้ยวยาก ความเป็นคนบารุงยาก ความเป็นคนมักมาก ความเป็นคนไม่สันโดษ ความคลุกคลี ความเกียจคร้าน ตรัสคุณแห่งความเป็นคนเลี้ยวยาก ความเป็นคนบารุงง่าย ความมักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความกำจัด อาการที่น่าเลื่อมใส การไม่สะสม การปรารภความเพียร โดยอเนกปริยาย ทรงกระทำธรรมมิกถาที่สมควรแก่ภิกษุทั้งหลาย แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย อาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก ๑ เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑ เพื่อป้องกันอาสวะอันจะบังเกิดในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต ๑ เพื่อความเลื่อมใสของ

^{๒๐}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๖๓.

^{๒๑}ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๒๘/๑๘๘.

^{๒๒}อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๓๓๔/๓๖๙.

ชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส ๑ เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ๑ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม ๑ เพื่อถือตาม พระวินัย ๑^{๒๓}

พระพุทธพจน์ข้างนี้ คือ จุดประสงค์ในการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ว่าต้องปฏิบัติเพื่อเกิดความรู้แจ้ง ความเข้าใจที่ถูกต้องจนกระทั่งดับทุกข์ได้ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและชนทั้งหลาย ซึ่งเล็งให้เห็นถึงประโยชน์ ๑๐ ประการที่เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัย ได้แก่

- (๑) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ (สงฆสุญญตาย)
- (๒) เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ (สงฆผาสุตาย)
- (๓) เพื่อข่มบุคคลผู้ว่ายาก (ทุมมงฺกุลน ปุคฺคฺลาน นิคฺคฺหาย)
- (๔) เพื่อความอยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก (เปสฺสฺสาน ภิกฺขฺวน ผาสฺสฺวiharาย)
- (๕) เพื่อป้องกันอาสวะอันบังเกิดในปัจจุบัน (ทิกฺกฺขณมิกาน อาสฺวาน สฺวราย)
- (๖) เพื่อกำจัดอาสวะอันบังเกิดในอนาคต (สมปรายิกาน อาสฺวาน ปฏฺิฆาตาย)
- (๗) เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส (อปฺปสนฺนํ ปสาทาย)
- (๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว (ปสนฺนํ ภฺยโยภาวาย)
- (๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม (สทฺธมฺมฏฺิจิตฺติยา)
- (๑๐) เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย (วินฺยานุคฺคฺหาย)

หากเกิดความคิด การกระทำกรรมต่างๆ ขึ้นและไม่รู้ว่าความคิดและการกระทำกรรมนั้นๆ เป็นความคิดที่ดีหรือไม่ดี เป็นการกระทำที่มีโทษ เป็นความชั่วหรือไม่ พระพุทธเจ้าก็ตรัสชี้ไปที่การกระทำกรรมด้วยเจตนาเป็นหลัก ซึ่งอยู่ในลักษณะ ๘ ประการตามพระพุทธพจน์ว่า

โคตมี อนึ่ง เธอพึงรู้ธรรมเหล่าใดว่า ธรรมเหล่านั้นเป็นไปเพื่อความ คลายกำหนด ไม่ใช่เพื่อมีความกำหนด เป็นไปเพื่อความพราก ไม่ใช่เพื่อความ ประกอบ เป็นไปเพื่อความไม่สะสม ไม่ใช่เพื่อความสะสม เป็นไปเพื่อความมกน้อย ไม่ใช่เพื่อความมกมาก เป็นไปเพื่อความสันโดษ ไม่ใช่เพื่อความไม่สันโดษ เป็นไปเพื่อความสงบ ไม่ใช่เพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่ เป็นไปเพื่อปรารภความเพียร ไม่ใช่เพื่อความเกียจคร้าน เป็นไปเพื่อความเลี้ยงง่าย ไม่ใช่เพื่อความเลี้ยงยาก โคตมี เธอพึงทรงจำธรรมเหล่านั้นไว้โดยส่วนเดียวว่า นั่นเป็นธรรม นั่นเป็นวินัย นั่นเป็นสัตตสุตสน^{๒๔}

^{๒๓}วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๐/๒๖-๒๗.

^{๒๔}วิ.จ. (ไทย) ๗/๕๒๓/๓๓๑.

จากพระพุทธรูปข้างต้น สรุปได้ว่า การกระทำความผิดด้วยเจตนาอันประกอบด้วย ๘ ลักษณะ ข้างต้นนี้ถือว่าเป็นการกระทำที่ผิด ส่วนการกระทำที่ผิดงาม ถูกต้องตามหลักจริยธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นต้องมีลักษณะ ดังนี้

- (๑) เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด ความอยากได้ทั้งหมด (วิราคาย สวตตุนติ)
- (๒) เป็นไปเพื่อความปล่อยวาง ไม่ยึดมั่นถือมั่น (วิสัลโณคาย สวตตุนติ)
- (๓) เป็นไปเพื่อความไม่พอกพูนกิเลส (อปจายาย สวตตุนติ)
- (๔) เป็นไปเพื่อความมกน้อย (อปปีจณตาย สวตตุนติ)
- (๕) เป็นไปเพื่อความสันโดษ (สนตฺถุจียา สวตตุนติ)
- (๖) เป็นไปเพื่อสัจตสภ (ปวิเวกาย สวตตุนติ)
- (๗) เป็นไปเพื่อความเพียรที่ถูกต้อง ไม่เกียจคร้าน (วิริยารมกาย สวตตุนติ)
- (๘) เป็นไปเพื่อความเป็นคนเลี้ยงง่าย (สุภรตาย สวตตุนติ)^{๒๔}

สรุปว่า หลักทั้ง ๘ ประการนี้จัดเป็นหลักในการตัดสินพฤติกรรมดี-พฤติกรรมชั่ว (พระธรรมวินัย) โดยตัดสินว่าการกระทำใดผิด ถูก ควรและไม่ควรของมนุษย์ เป็นมาตรฐานกลางที่ใช้เป็นเกณฑ์การตัดสิน และพระพุทธศาสนาถือหลักแห่งเจตนา คือ ความตั้งใจ หรือจงใจเป็นหลักสำคัญในการพิจารณาและตัดสินว่าอะไรถูก อะไรไม่ถูก ควร ไม่ควร ทั้งนี้ก็เพราะพระพุทธศาสนาจัดกรรมหรือการกระทำเป็น ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ แต่ถือว่าทางใจสำคัญที่สุด เพราะเป็นตัวควบคุมกายและวาจาให้กระทำกรรมต่างๆ ทั้งดีและไม่ดีได้ ดังนั้น การกระทำต่างๆ ล้วนมีใจเป็นใหญ่ เป็นประธาน

๓.๕.๒ เกณฑ์ตัดสินรอง

การพิจารณาที่มีผลสะท้อนกลับต่อตนเองและผู้อื่นด้วยความถี่ถ้วนมากกว่าเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้นนั้น เป็นการพิจารณาจากผลของการกระทำที่ได้รับจากสังคมภายนอกดังนี้

๑) พิจารณาจากการยอมรับของวิญญูชน หรือนักปราชญ์หรือบัณฑิตว่าเป็นสิ่งที่วิญญูชนยอมรับหรือไม่ ชื่นชมสรรเสริญ หรือตำหนิตีเดียหรือไม่

๒) พิจารณาจากลักษณะและผลของการกระทำ ที่เกิดขึ้น ทั้งแก่ตนเอง และแก่ผู้อื่นโดยพิจารณาว่าเป็นการเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น ทำตนเองหรือผู้อื่นให้เดือดร้อนหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นหรือไม่

การทำความดี ความชั่ว หรือการตัดสินพิจารณาพฤติกรรมที่ดี-พฤติกรรมที่ชั่ว แนวพระพุทธศาสนานั้นจะต้องอาศัยองค์ประกอบและหลักพิจารณาทั้งโดยส่วนของเจตนาของผู้กระทำ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองผู้อื่นและสังคมโดยรวมด้วย หากสิ่งใด

^{๒๔}วิ.จ. (ไทย) ๕/๕๒/๓๔๑.

เป็นไปด้วยประโยชน์ทั้งแก่ตนและสังคม หาโทษไม่ได้ เป็นสิ่งที่สังฆมบุญ ไม่สังฆมทุกข์ บัณฑิตสรรเสริญหรือยอมรับ เป็นไปเพื่อกุศลเพื่อคลายกิเลสจนถึงขั้นดับทุกข์เข้าสู่นิพพาน สิ่งนั้นถือว่า เป็นความดีในทัศนะของพระพุทธศาสนา และการเข้าสู่นิพพานนี้เอง ก็คือ อุดมการณ์สูงสุดของหลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนา มนุษย์ทุกคนจึงมีความสำนึกชั่ว-ดีอยู่ในชีวิตจิตใจด้วยกันไม่มากก็น้อย ฉะนั้น เมื่อทำความดีหรือความชั่ว ทุกคนจึงรู้สึกได้ด้วยตนเองว่าตนทำความดีหรือทำความชั่ว ดังที่ท่านเรียกว่า เมื่อทำความดีก็จะไม่เกิดความรู้สึกดีเตียนตนเอง แต่กลับรู้สึกภาคภูมิใจหรืออึดใจว่าตนได้ทำความดีงาม แต่ถ้ากระทำความชั่ว ก็ จะรู้สึกตำหนิตนเองอยู่ในใจ ความรู้สึกดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่ปกปิดตนเองไม่ได้ แม้คนอื่นจะไม่รู้ จะไม่เห็น แต่ตนเองย่อมรู้เสมอว่าตนเองทำอะไร ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนาเถรวาทจึงสอนว่า ไม่มีที่ลับสำหรับผู้กระทำความชั่ว^{๒๖}

สรุปว่า พระพุทธศาสนา จึงมีหลักจริยธรรมที่สมบูรณ์ด้วยเหตุและผล พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีมานานถึง ๔ อสงไขยกับอีกแสนกัป เพื่อตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เนื่องจากทรงเห็นภัยในสังสารวัฏ เมื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ทรงโปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากวัฏฏะ คือ ชาติ ชรา พยาธิ และมรณะ ดังพระปณิธานที่ตั้งไว้ก่อนที่จะเป็นพระพุทธเจ้าว่า เมื่อตรัสรู้แล้ว จักให้ผู้อื่นได้รู้ตาม พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ เป็นธรรมที่สุขุมลุ่มลึก มีความยากง่ายแก่การที่จะศึกษาปฏิบัติตามเหตุปัจจัยให้เข้าใจได้ ดังนั้น การที่จะเข้าถึงคำสอนของพระพุทธองค์ ผู้ที่ใคร่ศึกษาจำต้อง มีศรัทธา คือ ความเลื่อมใสที่จะฟัง มีฉันทะ คือ ความพอใจที่จะได้รับฟัง มีวิริยะ คือ ความเพียรในการประพฤติปฏิบัติตาม เมื่อรับแล้วต้อง มีสติ ที่จะจดจำและระลึกถึงคำสอนนั้นไว้เนืองๆ อันจะเป็นเหตุให้เกิดความเลื่อมใส มีศรัทธาที่จะน้อมนำเอาพระธรรมคำสอนนั้นไปประพฤติปฏิบัติ เมื่อใช้ ปัญญา ใคร่ครวญพิจารณาตามพระธรรม ย่อมประจักษ์ลักษณะของสภาพธรรมตามที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ ครั้นพิจารณาเห็นสภาพธรรมตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมเกิดความเบื่อหน่าย แสวงหาทางที่จะหลุดพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะ เมื่อได้ปฏิบัติตามแนวทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทานไว้ ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏได้ในที่สุด นี่คือ เหตุและผลอันยิ่งใหญ่ของพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ปัจจุบันผู้คนในสังคมจำนวนไม่น้อยเริ่มไม่เชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บางคนคิดว่า ผลของ กรรมไม่มี ตายแล้วไม่มีการเกิดอีก เพราะคนเหล่านั้นไม่ได้ศึกษาพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้ จึงมีความเห็นคล้อยตามคำกล่าวที่ว่า คนทำชั่วได้ชั่วมีที่ไหน คนทำชั่วได้ดีมีถมไป ผลของกรรมไม่มี ตายแล้วสูญ เมื่อมีความคิดและมีความเชื่อเช่นนี้ หลายคนจึงรู้สึกท้อแท้ที่จะทำความดี แต่จากการศึกษาบทที่ ๒ และ ๓ ที่ผ่านมา จะพบว่าเรื่องของสมบัติและวิบัติ ก็คือ เรื่องของกรรมนั่นเอง ซึ่งมีความซับซ้อนมาก เพราะกรรมก็มีหน้าที่และลำดับในการให้ผลอย่าง

^{๒๖} สุขชวน พลอยชุม, พระพุทธศาสนาในสุตตันตปิฎก, หน้า ๑๐๖.

ชัดเจนที่จะคอยให้ผลแก่ทุกคนที่กระทำ ไม่ว่าจะเป็นอกุศลกรรมหรือกุศลกรรมก็ตามทั้งในอดีตชาติ และในปัจจุบันชาติ ไม่มีใครสามารถหลบหนีไปได้ เนื่องจากจิตเป็นสภาพที่สะสมกิเลสและกรรม และทำหน้าที่สืบทอดกรรมต่อไปเรื่อยๆ จนกว่ากรรมนั้นจะให้ผลเสร็จสิ้น เช่น เมื่อเราแอบขโมยทรัพย์สินของผู้อื่นโดยไม่มีใครรู้เห็น เราอาจจะคิดว่ารอดตัวไป เพราะไม่มีใครจับได้ แต่ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า จิตเป็นสภาพที่สืบทอดกิเลสและกรรม ดังนั้นกรรมที่เราได้กระทำไว้จึงไม่ได้สูญหายไปไหน แต่จะให้ผลของกรรมนั้นอย่างแน่นอน และเมื่อถึงเวลาที่กรรมให้ผลก็จะทำให้เราสูญเสียทรัพย์สินโดยที่ไม่น่าจะเกิดขึ้น เช่น ลงทุนทำอะไรก็ขาดทุนอยู่เสมอ หรือถูกปล้น ถูกลักขโมยทรัพย์สิน เป็นต้น การศึกษาเรื่องของสมบัติและวิบัติกรรมจะทำให้แน่ใจได้ว่า กรรมนั้นจะให้ผลอย่างแน่นอน ซึ่งจะได้ทำการวิเคราะห์ในบทที่ ๔ ข้างหน้าต่อไป